

13-15. YÜZYIL ORTAÇAĞ İSLAM MEDENİYETİNDE SİSTEMCİ OKUL ve TÜRK MÛSİKÎ İLMİNE KATKILARI*

Gamze KÖPRÜLÜ**

Öz

Ortaçağ İslâm medeniyetlerinde 10-13. yüzyıl bazı müzikologlar tarafından Türk mûsikîsi adına oluşum dönemi olarak kabul edilmektedir. El-Kindî, İbn Sînâ, Fârâbî gibi önemli mûsikî adamları 13. yüzyıl sistemci okulu için kaynak teşkil etmiştir. 13. yüzyılın güçlü ismi Safiyüddîn Urmevî on yedili ses sistemi ile Türk mûsikîsi ses sistemine yeni bir bakış açısı ve soluk getirmiştir. Safiyüddîn Urmevî tarafından ortaya konan ses sistemini, daha sonra sistemci okul, onu takip edenler ise ilim erbapları olarak anılacaktır. Kutbuddin Mahmut Şîrâzî, Alişah b. Hacı Büke, Fethullah Şîrvânî, Benâî, Abdülkadir Merâgî gibi daha birçok ilim erbabının kaleme aldığı ve yüzyıllar boyu kaynak niteliği teşkil edecek eserlerin verildiği ilim erbabı okul 15. yüzyılın ikinci yarısına yani iş erbapları olarak adlandırılan yeni bir ekolün doğuşuna kadar devam etmiştir. Nağmeler ilim erbapları tarafından cins, aralık, ebced harf notası, tabaka gibi anlayışlarla ortaya konmaktaydı. Safiyüddîn Urmevî'den itibaren sistemci okulu takip eden nazariyatçılar kendi eserleri içerisinde yeni ve farklı bakış açıları ile Türk mûsikî nazariyatına katkılarda bulunmuşlardır.

Müslüman Türk bilginlerinin çalışmaları çok uzun olmayan değerlendirmeler yoluyla incelenerek, yaşamış oldukları döneme ve sonra ki dönem mûsikîsine, sesin oluşumunun açıklanması, cinsler, aralıklar ile makamların ortaya konması, usûller ve yeni usûl terkipleri, mürekkebe makam oluşumu gibi daha birçok konu ile mûsikî ilmine katkılarının ortaya konması amaçlanmıştır. Evren

* Geliş Tarihi / Received Date : 02.10.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date : 14.12.2018

** Dr. Öğr. Üyesi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Devlet Konservatuarı, gamze.koprulu@gop.edu.tr.
ORCID ID: orcid.org/0000-000-6354-3999

olarak 13-15. yüzyıl mûsikîsine hizmet etmiş ilim adamlarının tamamı kabul edilirken örneklem olarak aynı okulun takipçileri olması sebebiyle kendi dönemlerine damga vurmuş beş nazariyatçı seçilmiştir.

Anahtar Kelimeler: 13-15. Yüzyıl, Ortaçağ, İslam Medeniyeti, Sistemci Okul, Türk Mûsikîsi.

13-15TH CENTURY IN THE MEDIEVAL ISLAMIC CIVILIZATION SYSTEMIC SCHOOL AND CONTRIBUTIONS TO TURKISH MUSIC SCIENCE

Abstract

In the medieval Islamic civilizations, 10th-13th century is accepted as a period of formation by some musicologists in the name of Turkish music. Al-Kindi, Ibn Sînâ, Fârâbî, etc., constituted a basis for the school system of the 13th century. The powerful name of the 13th century, Safiyüddin-iUrmevi, brings a new perspective and breath to the Turkish musical sound system with its seventeen sound system. The sound system put forward by Safiyüddîn Urmevî will be referred to as the systemist school and the followers of it as scholars. The school of competent scientists in which the monuments that would be used as a source for centuries were produced , and that was narrated by many competent scientists like Kutbuddin Mahmut Şîrâzî, Alişah b. Hacı Büke, FethullahŞirvânî, Benâî, Abdülkadir Merâgî stayed in existence until the second half of the 15th century, that is to say, till the emergence of a new ecole called new masters.

In this study the works of Turkish scholars were investigated with an evaluation method which is not very long; and it was aimed to reveal their contribution to the era that they lived and to the era that came subsequently. It was also aimed to reveal their contribution to musical knowledge with the explanation of formation of the tone, revealing genres with the intervals and positions, modalities and new modality compositions.

Keywords:13-15. Century, Medieval Islam, Music, Systematic School, Turkish Music

Giriş

Ortaçağ İslâm medeniyetinde önemli çalışmalar ortaya koymuş olan bilginler, gerek pozitif bilimler gerekse mûsikî alanında birçok eser vücuda getirerek Ortaçağ İslâm kültürüne hizmet etmişlerdir. Bu atılan adımlar hem bir sistem keşfi hem de bu keşfin ilerletilmesi ile doğru orantılı olarak devam edegelmiştir. Mûsikî bilginleri tarafından kaleme alınan nazariyat eserler günümüzde yazılan eserlere kaynaklık eden köşe taşları olmuşlar ve olacakları da aşikârdır. 13. yüzyılda Safiyüddîn Urmevî ile başlayan ve on yedili ses sistemini esas alan okul, sistemci okul olarak adlandırılmış ve bu sistem 15. yüzyılın bir kısmını kapsayacak şekilde devam etmiş, sistemci okulu takip eden nazariyatçılar ise ilim erbapları olarak kabul edilmişlerdir. 15. yüzyılın hemen hemen ikinci yarısından itibaren ise mûsikî nazariyatının ifade anlayışında bazı farklılıklar meydana gelmiştir. İlim erbabı okulda ezgi organizasyonları perde, aralık, cins, tabaka ve devir hiyerarşisine dikkat eden bir anlayış içinde sunulurken, iş erbabı okulda ise perdeler ve devirler arasında doğrudan ilişki kurulmuştur.¹ 13. ve 15. yüzyıllarda ilim erbapları olarak anılan birçok nazariyatçı mûsikî ilmine önemli katkılar sağlamıştır. Safiyüddîn Urmevî, Kutbeddin-i Mahmud Şîrâzî, Abdülkâdir Merâgî, Lâdikli Mehmet Çelebi, Alişah b. Hacı Büke, Fethullah Şîrvânî, Benâî, Ahmedoğlu Şükrullah, Mahmud b. Abdülaziz, Hasan Kaşânî ilim erbabı okulun önemli temsilcileridir. Mûsikî ilmine adı zikredilen nazariyatçıların önemli katkıları bulunduğu aşikârdır. Fakat aynı okulu temsil etmeleri bakımından beş nazariyatçı seçilerek çalışmaya dâhil edilmiştir. Seçilmiş olan nazariyatçıların mûsikî ilmine katkıları hakkında kısa bilgiler verilmiştir.

1. SAFİYÜDDİN ABDÜLMÛMİN URMEVÎ (ö.1294)

Ortaçağ İslâm medeniyeti içerisinde Safiyüddîn Urmevî'nin tartışılmaz derecede güçlü ve önemli bir yeri vardır. Farmer'a göre o Şarkın Zarlinosu², Parry'e göre O'nun sistemleştirmiş olduğu on yedili ses sistemi sistemlerin en mükemmelidir.³ Urmevî sadece mûsikî alanında eserler vermemiş aynı zamanda Arap Dili ve Edebiyatında, hat sanatında ve şiir alanında önemli bir şair olarak yaşadığı döneme damgasını vurmuştur. Urmevî mûsikî alanında iki önemli eser kaleme almıştır. İlk eseri *Kitâbu'l-Edvâr*, ikinci eseri ise *er-*

¹ Cenk Güray, *Bin Yılım Mirası Makamı Var Eden Döngü: Edvar Geleneği* (İstanbul, Pan Yayıncılık, 2012), 66.

² Henry George Farmer, *The Sources of Arabian Music* (Leiden1965), XXIV.

³ Henry George Farmer, *Music The Legacy of Islam* (Oxford University Press, 1931) 368.

*Risâletü's-Şerefiyye'*dir. Eserin tam ismi sonraları "*er-Risâletü's-Şerefiyye fi'n-Nisebi't-Te'lîfiyye*" olarak zikredilmiş ve bu ismini Safiyüddîn'in, eserin başlangıcındaki şu cümlelerinden almıştır. "*Bu eser, eski Yunan filozoflarının ortaya koyduğu metot üzere, ancak onların ve onlardan sonrakilerin eserlerinde bulamadığım faydalı bilgiler ekleyerek yazdığım, niseb-i te'lîfiyye'ye dair bir risâledir*".⁴

Urmevî, *Şerefiyye'si* içerisinde birçok mûsikî bahsine yer vermiştir. Kısaca bahsetmek gerekirse; eser beş makâleden oluşmuştur. Birinci makâlede, akustik konusuna değinmiştir. Sesin oluşumu, duyulması, sesin hançerede ve enstrümanlarda nasıl meydana geldiğini, sesin tiz ve pest olmasının sebeplerini açıklar. İkinci makâlede bir teli on iki kısma bölerek harflerle işaretlemiş ve bunların birbirlerine oranlarını açıklamıştır. Bu aralıkları adlandırmış ve bunlardan uyumlu ve uyumsuz olan aralıkları belirtmiştir. Üçüncü makâlede ise ikinci makâlede tespit ettiği aralıkların nasıl toplanacağını ve çıkarılacağını anlatmıştır. Aynı makâlede müzikte dizilerin temelleri sayılan dörtlü ve beşli cinsleri cetvellerle göstermiş, bunları adlandırmış bunların da uyumlu ve uyumsuzlarını açıklamıştır. Dördüncü makâlede de üçüncü makâlede adlandırdığı dörtlü ve beşli aralıkların farklı şekillerde bir araya getirilmesiyle tam diziler oluşturmuş ve bunlardan kendisinin "devir" adını verdiği bazı makam dizilerini tespit etmiştir. Son makâle ritim konusudur ve eserin en sonunda da uygulamaya, beste yapımına yönelik bilgiler vermiştir.⁵

⁴ Fazlı Arslan, *Safiyüddîn Abdülmümin el-Urmevî ve er-Risâletü's-Şerefiyye* (İstanbul: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2. Baskı 2017) 21.

⁵Fazlı Arslan, *Müslüman-Türk Bilginlerin Müzik Bilimine Katkıları (X-XIII. Yüzyıllar)*, (Türkiyat, 2014), 24-11.

Şekil 1. *er-Risâletü'ş-Şerefiyye* Beyazıt Devlet Kütüphanesi Veliyyüddin Efendi nr.4524⁶

Müellifin diğer eseri olan *Kitâbu'l-Edvâr* on beş fasıldan oluşmaktadır. Birinci fasıl; nağmelerin tarifi, tizlik ve pestliğin açıklanması, ikinci fasıl; desâtinin kısımları, üçüncü fasıl; eb'adın oranları, dördüncü fasıl; tenâfür sebepleri, beşinci fasıl; mülâyimin açıklanması, altıncı fasıl; devirler ve oranları, yedinci fasıl; iki telin hükmü, sekizinci fasıl; ud tellerinin düzeni ve seslerin çıkarılması, dokuzuncu fasıl; meşhur devirler, onuncu fasıl; devirlerin nağmelerinin ortak sesleri, on birinci fasıl; devirlerin tabakaları, on ikinci fasıl; ud'da alışılmamış akortlar, on üçüncü fasıl; îkâ'nun devirleri, on dördüncü fasıl; nağmelerin etkileri, on beşinci fasıl; uygulamanın başlangıcıdır.⁷

⁶ <https://islamansiklopedisi.org.tr/er-risale-tus-serefiyye>

⁷ Mehmet Nuri Uygun, *Safiyüddin Abdülmü'min Urmevî ve Kitâbü'l-Edvârı* (İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 1999), 66, 68, 71, 72, 74, 90, 92, 95, 97, 112, 126.

Urmevî on yedili ses sistemini ortaya koyarak yüzyıllar sürececek bir ses serüvenine imza atmıştır. Onun kaleme aldığı eserler günümüzde kaleme alınan akademik çalışmalara halen ışık tutmaktadır.

Oldukça iyi bir ud icracısı olan Urmevî ayrıca nüzhe ve muğni olmak üzere iki çalgı icat etmiştir. Ahmedoğlu Şükrullah'ın eserinin on ikinci varlığında yer alan yirmi ikinci ve yirmi dördüncü fasıllarda bu çalgılar hakkında kapsamlı bilgiler verilmiştir.⁸

Bestekârlık konusunda da oldukça verimli olan Urmevî bu alanda yüzlerce eser bestelemiştir. Neubauer eserinde Urmevî'nin yüz otuza yakın bestesinin olduğundan bahsetmiştir.⁹ Türk mûsikîsinin beste alanındaki neredeyse ilk örneklerini de yine Urmevî'de görmek mümkündür.

Safiyüddîn Urmevî kurmuş olduğu on yedili ses sistemi içerisinde yer alan cins, tabaka, aralık gibi dinamiklerin uygulanışları ile günümüzde de Türk mûsikîsinde kullanılan makam sisteminin temellerini atmış, gerek batı gerekse doğu mûsikî dünyasında hâlen ismini zikrettiren evrensel bir nazariyatçıdır.

2. KUTBEDDİN MAHMUD ŞÎRÂZÎ (ö.1311)

13. yüzyılda yaşamış olan diğer önemli isim Şîrâzî'dir. *Dürretü't-Tâc li Ğurreti'd-Dîbâc* isimli beş bölümden oluşan eserin dördüncü bölümü mûsikî faslına ayrılmıştır. Şîrâzî'ye ait *Dürretü't-Tâc* isimli eser içerisinde; makamlar, âvâzeler, şu'bat, terkipler¹⁰, bestelere ait nota örnekleri gibi konular yer almaktadır. Şîrâzî, başka bir müzik bilimcisi olan Safiyüddîn Urmevî'nin (ö. 1294) ayak izlerini takip etti ve notasyondaki yenilikleriyle müzik tarihine büyük katkılar yaptı. Onun müzik notasyonu felsefe, doğal bilimler, geometri, mantık, matematik ve müzik içeren bir ansiklopedi çalışması olan *Dürretü't-Tâc li Ğurreti'd-Dîbâc* içinde görülebilir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan *Dürretü't-Tâc* kısmı: Ayasofya MS 2405 (Şîrâzî'nin el yazması 198a-b), Ragıp Paşa, MS 838 (vrk. 166b-167a), Damad İbrahim, MS 815 (vrk. 358b-359a), Damat İbrahim, MS 816 (vrk. 160a-b). Müzik notaları hakkında yapılan bu çalışma için kopyaları inceledik.¹¹

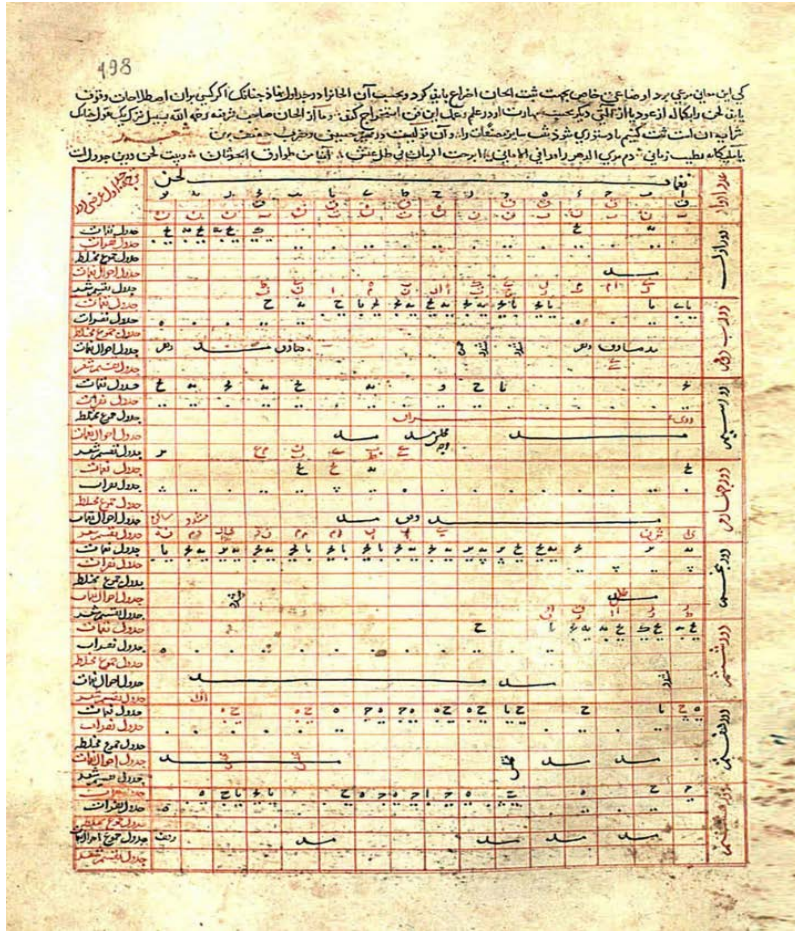
⁸ Ramazan Kamiloğlu, *Ahmedoğlu Şükrullah ve "Edvâr-ı Mûsikî" Adlı Eseri* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007), 26.

⁹ Eckhard Neubauer, *Safi al-Din al-Urmaui* (EI, X, Leiden, 1995), 806.

¹⁰ Owen Wright, *The Modal System of Arab and Persian Music* (Oxford, 1978), 180-194.

¹¹ Fazlı Arslan, *Qur'ân's Tajwid at Qutb al-Din al-Shirâzi's Music Notation*, *International Journal of Humanities and Social Science*, Vol. 1. No. 10: 209, 2011), 209.

Sistemci okulun takipçisi¹² olan Şîrâzî'nin ebced notasyonunu kullandığı bestelerinde ön plana çıkan en önemli konulardan biri mûsikî nüanslarını bestelerinde kullanmasıdır. Kur'an-ı Kerim tecvid ve kıraat ilmine dayanan nüansların mûsikîde de uygulanması önemli bir zekâ ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. 13. yüzyılda Ortaçağ İslâm devletlerinde kullanılmaya başlayan nüansların Batı'da ilk defa Giovanni Gabrieli'nin kullandığını ancak 17. yüzyıla kadar nadiren kullanıldığını, 18. yüzyılda yaygınlaştığını görüyoruz.¹³

Şekil 2. Şîrâzî'nin nüansları anlattığı notasyonu. *Dürretü't-Tâc* Ayasofya nu. 2405, vr. 198a

Her bir nota satırındaki beş satırdan ilki, Cedvel-i nağamât: Burada eserin notaları gösteriliyor. İkincisi, cedvel-i nakarât: Vuruşlar gösteriliyor. Owen Wright'ın notasında da tek satırda 16 tane sekizlik kaydedilmiştir. Üçüncüsü:

¹² Henry George Farmer, *A History of Arabian Music* (London, 1929), 204.

¹³ Fazlı Arslan, *İslâm Medeniyetinde Mûsikî* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2015), 144.

Cedvel-i cumû-ı muhtelit. Eser içerisindeki çeşitli dizileri gösteriyor. Mesela 3. satırda rûy-ı irak, 12. satırda hisar, ısfahan (iki ses 13. satırda), 13-14. satırlarda zengüle dizisinin var olduğu belirtiliyor. Dördüncüsü: Cedvel-i ahvâl-i nağamât. Nağmelerin halleri (notation nuances) gösteriliyor. Notasyondaki en önemli ayrıntı bu nüanslardır kanaatimizce. Beşincisi: Cedvel-i taksîm-i şî'r. Bu son satırda güfte taksimatı yapılıyor. Her perdenin altına şiirin hangi bölümünün geleceği yazılıdır. Onuncu nota satırına gelindiğinde ilk nota satırına dönüleceği belirtiliyor. İlk satıra dönüşte güftenin ikinci beytine başlanıyor. Sonuna kadar (1-15) devam ediliyor. Sonra tekrar 5. satıra dönülerek 10. satırda eser tamamlanıyor. Güftenin bittiği yerde uzun terennümler dikkat çekiyor. Ayrıca notaların, vuruşların ve güftesinin aynı cetvel üzerinde gösterilmesi bir orkestrasyon düşüncesinin işaretleri sayılabileceğini belirtmek gerekir.¹⁴

3.ABDÜLKÂDİR MERÂĞÎ (ö.1435)

Merâğî 15. yüzyılda sistemci okulun en önemli mûsikî temsilcilerinden biridir ve yalnızca mûsikî eserleri kaleme almıştır. Habîbüssiyyer'de "*mûsikî ilminde, zamanın hiçbir ustası onunla boy ölçüşemez ve ondan önde olma iddiasında bulunamaz*"¹⁵ cümleleri Merâğî'nin sanatı hakkında bizlere fikirler sunmaktadır. Merâğî, geride yedi müzik nazariyatı, bir Mecâlis adını verdiği Mecmua-i Güfte, bir Yaşnamesi olmak üzere sekiz eser ortaya koymuştur.¹⁶ Merâğî'ye ait mûsikî eserleri yazım ve istinsah tarihleri aşağıdaki gibidir.¹⁷

Kenzu'l-Elhân (1398-1404)

Câmiu'l-Elhân (1405+1413'te ekler,1410,1415)

Kitâb-ı Lahniyye (1418)

Makâsıdu'l-Elhân (1418?,1421,1423,1434,1435)

Şerh-i Kitâbu'l-Edvâr (1424+Zevâidü'l-fevâid (1424-1430)-1430?)

Fevâid-i Aşere (1432?)

Mecâlis (Mecmua-i Güfte) (1416)

¹⁴ Fazlı Arslan, *Müslüman-Türk Bilginlerin Müzik Bilimine Katkıları (X-XIII. Yüzyıllar)* (Türkiyat, 24: 11, 2014), 14.

¹⁵ Gıyaseddin Muhammed Handmir, *Târih-i Habîbüssiyyer fi Ahbâr-ı Efrâd-ı Beşer* (c.III, Tahran, 1362), 14.

¹⁶ Recep Uslu, *Makâsıdu'l-Elhan Merağî'den II. Murad'a Müziğin Maksatları* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2015), 24.

¹⁷ Recep Uslu, *Makâsıdu'l-Elhan Merağî'den II. Murad'a Müziğin Maksatları* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2015), 25.

Merâgî'nin kaleme aldığı eserlerin tamamının mûsikîye ait olduğunu belirtmiştik ve bu eserlerin birbirinin tamamlayıcısı şeklinde kaleme alınmış olduğunu belirtmekte de fayda görüyoruz. Mesela *Makâsîdü'l-Elhân'* da sazların isimlerini, *Câmiü'l-Elhân'* da özelliklerini verirken *Risâle-i Fevâid-i Aşere'* de şekillerini verir.¹⁸ Bu makalede Merâgî'nin *Risâle-i Fevâid-i Aşere'* eserinin içerik bilgileri hakkında bilgi verilecektir. Müellif eserinde fasılları "fâide" olarak belirtmiştir. Birinci fâide; Hz. Peygamber'in ses ilmi ile ilgili hadisleri ve on iki makam, ikinci fâide; yirmi dört şû'be ve şû'belerin tellerden nasıl çıkarıldığı, üçüncü fâide; meşhur ve benzer devirlerin açıklanması ve dörtlü tabakaların çıkarılması, dördüncü fâide; dörtlü cinsler ve ud'da altı parmak metodu, beşinci fâide; tarîka yapmanın yolları ve ud üzerinde icra kuralları, altıncı fâide; mûsikî formları ve intikal, yedinci fâide; fakirin kendi icat ettiği ikâ devirleri ve usûl icrası, sekizinci fâide; hanendelik, şû'be, terkip ve âvâzelerin münasebetleri, dokuzuncu fâide; takrir ve mergule, çalgıların sınıflandırılması, onuncu fâide; önceden yaşamış müzisyenler, Fârâbî ve Urmevî'nin bazı fikirlerine itirazlar.¹⁹

¹⁸ Ubeydullah Sezikli, *Abdülkadir Merâgî ve Camiul-Elhan'ı*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007), 35.

¹⁹ Kubilay Kolukırcık, *Abdülkâdir Merâgî ve Şerhu'l-Edvâr adlı eserinin 14. Yüzyıl Türk Mûsikîsi Nazariyatındaki Yeri* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009), 32.

Şekil 3. *Makâsîdü'l-Elhân* vrk.10a-10b. Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 5238/1.

Eserlerine genel olarak bakıldığında, Merâgî tarhlar metodu olarak adlandırdığı tel bölünmelerinde perdelere ait yerleri farklı bir metotla ortaya koymuştur. Urmevî'ye ait on yedi perdeye bir oktav aralığı daha eklemiştir. Eserleri içerisinde farklı çalgıları araştırarak (kâseler gibi) yer vermesi farklı bakış açısına sahip bir nazariyâtçı olduğunu ortaya koyar. Türk mûsikîsi usûllerine kendi icat ettiği beş usûl olan devr-i mieteyn, darbü'l fetih, devr-i şâhi, devr-i kumriyye, devr-i cedid ile genellikle her yüzyılda göz ardı edilen usûller konusuna önemli katkıda bulunmuştur. Safiyüddin'in bahsettiği fakat kullanmadığı yeni bir beşli ile terkip sayısını 91'e çıkarmıştır. Âvâze mantığını geliştiren Merâgî, muhtelif devirlerden değil bunlardan ayrı ezgi parçacıkları ile dizilerini oluşturmuştur.²⁰ Merâgî'nin vermiş olduğu otuza yakın beste ile özellikle usûl ve makam yönünden ne kadar mahir olduğu aşikârdır. Farklı terkip uygulamalarını yeni bir beşli ile artırarak mûsikî için yeni dizilerin, makamların oluşmasına zemin hazırlamış, Türk mûsikî kültürümüzü beslemeye destek olmuştur. Urmevî gibi Merâgî'nin eserleri de kendisinden yüzyıllar sonra yazılacak esere kaynaklık etmiş ve edecektir.

4.LÂDİKLİ MEHMET ÇELEBİ (ö.?)

15. yüzyıl sistemci okul takipçilerinden olan Lâdikli, mûsikî adına üç eser kaleme almıştır. Bunlardan ilki en eski nüsha olan ve 1484 yazılan *er-Risâletü'l Fethiyye*²¹ ikinci eseri *Zeynü'l-Elhân fi İlmi't-Te'lif ve'l-Evzân*, son eseri ise *Zeynü'l-Elhân*'dır (h.889/ m.1485). Eserlerinde yer verdiği konular; mûsikînin tanımı ve unsurları, sanatın ilkeleri, mûsikî matematik ilişkisi, telif, desâtinde parmak baskıları, tizlik ve pestlik, aralıklar, aralıkların birbirine eklenmesi ve birbirinden çıkarılması, uyumlu nağme besteleme ve uyumsuzluk sebepleri, bestelerin icra saatleri ve kişi üzerindeki etkileri, usûl ilmidir. Eserlerine genel olarak bakıldığında aslında sistemci okul anlayışına ters gelen bazı fikirleri benimsediği de görülür. Örneğin *Zeynü'l-Elhân*'da makam, âvâze gibi unsurları astronomik unsurlar ile bağdaştırması, makam ifadelerinde seyir özelliklerini kullanması gibi. *Er-Risâletü'l-Fethiyye*'sinde aralık kavramını farklı bir bakış açısıyla inceler; küçük üçlü, büyük üçlü aralıklarını kullanır. Âvâze sayısı ise onun için altı değil yedidir. Eserlerinde yer verdiği konular ışığında Lâdikli, ilim ve iş erbabı okul

²⁰ Mehmet Tıraşçı, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı Tarihi* (İstanbul: Kayıhan Yayıncılık, 2017), 103.

²¹ Hakkı Tekin, *Ladikli Mehmet Çelebi ve er-Risâletü'l-Fethiyye'si*, (Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, 1999), 40.

nüvelerini bünyesinde taşıyan bir müelliftir. Levendoğlu Öner'e göre Lâdikli aslında bir kırılma noktasıdır. İki ekol arasında köprü niteliği taşıyan bir kuramcı vardır ki onun eserlerinde hem sistematik ekolün hem de bu yeni oluşumların izleri çarpıcı bir biçimde gözlenmektedir. Ladikli Mehmet Çelebi'nin *Fethiye'si* ve *Zeynü'l-Elhan'ı* 15. yüzyılda yaşanan müzikal hareketliliğin, renkliliğin ve makam tanımlarında kuram kitaplarına yansıyan yeni oluşumların somut bir göstergesidir.²²

Lâdikli Mehmet Çelebi Türk mûsikîsi için yeni bir dönüm noktalarından birini oluşturur. Aralık sisteminde kudemâ tarafından kullanılmayan küçük üçlü ve büyük üçlü gibi aralıkları sisteme dâhil etmesi aralık sistemi için yeni bir bakış açıdır. Eserinde diğer nazariyatçılardan farklı olarak astronomi-mûsikî ilişkisini görmek mümkündür. Ayrıca Anadolu ekolu olarak adlandırılan iş erbaplarının kullandığı seyir özelliklerini eserlerinde görmek mümkündür. Yâni Levendoğlu Öner'in de bir kırılma noktası olarak gördüğü Lâdikli'yi, Anadolu okulunun temellerini atanlar arasında saymak mümkün görünmektedir.

5.ALİŞAH B. HACI BÜKE (ö.?)

Sistemci okulun diğer önemli temsilcilerinden biri olan Alişah, *Mukaddimetü'l-Usûl* isimli eserini matematik ilmi içerisinde kaleme almıştır. Kendisinden önce yaşamış Fârâbî, Urmevî, Merâgî'den etkilenmiş olduğu eserin işleniş biçimi sebebiyle oldukça açıktır. Alişah *Aslü'l-Vusûl* isimli eserini kaleme almışsa da eser günümüze ulaşmamıştır. *Aslü'l-Vusûl*, *Mukaddimetü'l-Usûl*'ün birçok yerinde ifade edildiği gibi bu eserin tefsiri ve şerhi mahiyetindedir.²³ Eseri içerisinde zikrettiği konular; lahin ve müzikal sesin tarifi, aralık kavramı; dörtlüler, beşliler ve bunların elde edilmesi; oktavin meydana getirilmesi; mûsikîde uyum ve uyumsuzluk nedenleri; âvâzeler, şubeler; diziler arasındaki ortak sesler ve bu ortaklıkla ilgili kurallar; dizilerin meydana getirilişi ve dizi ile ilgili kurallar; dizilerin seyri; 133 devir ve aralıkları; intikâl, udun perdeleri ve akortlanması ve diğer enstrümanlar; ikâ'ın tarifi; usulleri oluşturan unsurlar; mûsikî formları; günün değişik saatlerinde mûsikî icrası.²⁴

Eseri içerisinde meşhur on iki makam dışında mürekkep makam fikrini

²² Nazife Oya Levendoğlu Öner, *Osmanlı Dönemi 15. Yüzyıl Müzik Yazmalarında Makam Tanımları, Sınıflamaları Ve Bir Geçiş Dönemi Kuramcısı: Ladikli Mehmet Çelebi* (Uluslararası İnsan Bilimleri, 2: 796, 2011), 796.

²³ Ahmet Çakır, *Alişah b. Hacı Büke'nin Mukaddimetü'l-Usûl Adlı Eseri* (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1999), 6.

²⁴ Ahmet Çakır, *Alişah b. Hacı Büke'nin Mukaddimetü'l-Usûl Adlı Eseri* (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1999), 8-9.

ortaya koyması günümüz mürekkep makamlarının temelinin oluşmasında ilk adım olarak düşünülebilir. Yazmış olduğu eseri bir mûsikî metodu formatındadır ve mûsikîyi öğrenmek isteyenler için faydalı olabilir. Merâgî ve Lâdikli'de olduğu gibi sisteme yeni eklemeler yapmış ve dörtlü aralıklara yeni eklemeler yaparak yeni terkiplerin, makamların oluşmasına zemin hazırlamıştır. İlkâ' ilminde nısf-ı safiy isminde yedi zamanlı bir usûl terkip etmiş ve usûl nazariyatına önemli bir katkı sağlamıştır. Ayrıca usûl birim vuruşlarında gelenekten farklı olarak farklı birim zamanlar kullanmıştır.

Sonuç

13. ve 15. yüzyılları Türk mûsikîsinde önemli değişimlerin ve gelişimlerin yaşandığı dönemler olarak görmek yanlış olmaz. Bilimin hemen her alanında eserler ortaya koyan ve mûsikî ilminde de sistemci okul bağlı bir süreç izleyen ilim erbapları, tarihi sürecin değişimine ayak uydurarak, nazarî sistem temeline bağlı kalarak yeni fikir ve bakış açıları geliştirmişlerdir. Oldukça önemli ve de olumlu olan bu farklı bakış açıları ile ortaya konan eserler yüzyıllar sürececek bir sürecin köşe taşları olarak haklı yerlerini almışlardır. Kudemâ, mûsikî ilmini ilimlerin en üstünü olarak görmüş ve bu görüş ile yollarına devam etmişlerdir. Ortaya konan çalışmaların günümüz nazariyatı için temel teşkil ettiği önemli bir gerçektir ve bu gerçek unutulmadan kültüre ve değerlere sahip çıkılmalı ve yola devam edilmelidir.

Kendisinden önce mûsikî alanında eser vermiş nazariyatçılar, eserlerinde antik Yunan'a ait bilgileri tekrarlarken, Safiyüddîn Urmevî kurmuş olduğu ve sistemlerin en mükemmeli olarak kabul edilen, içerisinde yer alan cins, tabaka, aralık gibi dinamiklerin uygulanışlarının yer aldığı on yedili ses sistemi ile günümüz Türk mûsikîsinde kullanılan makam sisteminin temellerini oluşturmuş ve işlediği akustik konusu diğer eserler için bir ışık ve milat olmuştur. Kurmuş olduğu sistem üzerine vermiş olduğu besteleri ile de Türk mûsikîsine icrâsına yönelik ilk örnekleri ortaya koymuştur. Şîrâzî ile ortaya konan Kur'an-ı Kerim kaynaklı med (uzatma), müşeddet (şiddet), hufût (piyano) gibi daha pek çok nüans anlayışının, mûsikî dünyasında günümüze kadar süregelen nüans sistemin temellerini oluşturduğunu söylemek mümkündür. Batı ise bu sistemi 18. yüzyıldan itibaren yaygın olarak kullanmaya başlamıştır. Sistemci okulun en önemli temsilcisi ve klasik üslûbun ilk temsilcisi olarak da kabul edilen Merâgî, Türk mûsikîsine yeni bir nefes getirmiştir. Gerek kaleme aldığı eserleri gerekse besteleri –özellikle nevbet-i mürettebler- onun ne kadar önemli bir nazarî kimlik olduğunu ortaya koymaktadır. 15. yüzyıl Türk mûsikîsine için kırılma noktası olan

Lâdikli, sistemci okul anlayışını takip ederken farklı bakış açıları ile katkılarda bulunmayı bir görev sayarak Anadolu Okulu gibi yeni bir oluşum için basamak oluşturmuştur. Âvâzeler konusunun işlenişinde Hermetik mûsikî felsefesinden kısmen de olsa etkilenmiş olduğu gözlemlenir. Alişah b. Hacı Büke farklı dörtlü aralık (cins) buluşları, makam sınıflandırmasında kullanılan mürekkeb makam oluşumları ile ileri bir görüş ortaya koymuş ve sistemci okul içerisinde terkipler konusuna fazlaca emek vermiştir.

Kaynaklar

- Arslan, Fazlı, Safiyüddîn Abdülmümin el-Urmevî ve er-Risâletü'ş-Şerefiyye, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, İstanbul, 2017.
- Arslan, Fazlı, Qur'ân's Tajwid at Qutb al-Din al-Shirâzi's Music Notation, International Journal of Humanities and Social Science, Vol. 1. No. 10: 209, 2011.
- Arslan, Fazlı, Müslüman-Türk Bilginlerin Müzik Bilimine Katkıları (X-XIII. Yüzyıllar). Türkiyat, 24: 11, 2014.
- Arslan, Fazlı, İslâm Medeniyetinde Mûsikî, İstanbul: Beyan Yayınları, 2015.
- Çakır, Ahmet, Alişah b. Hacı Büke'nin Mukaddimetü'l-Usûl Adlı Eseri, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1999.
- Farmer, Henry George, Music, The Legacy of Islam, Oxford University Press, 1931.
- Farmer, Henry George, A History of Arabian Music, London, 1929.
- Farmer, Henry George, The Sources of Arabian Music, Leiden, 1965.
- Güray, Cenk, Bin Yılın Mirası Makamı Var Eden Döngü: Edvar Geleneği, İstanbul, Pan Yayıncılık, 2012.
- Handmir, Gıyaseddin Muhammed, Târih-i Habîbüssiyyer fi Ahbâr-ı Efrâd-ı Beşer, c.III, Tahran, 1362.
- Kamiloğlu, Rızvan, Ahmedoğlu Şükrullah ve "Edvâr-ı Mûsikî" Adlı Eseri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.
- Kolukırık, Kubilay, Abdülkâdir Merâğî ve Şerhu'l-Edvâr adlı eserinin 14. Yüzyıl Türk Mûsikîsi Nazariyatındaki Yeri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009.

Levendoğlu Öner, Oya, Nazife, “Osmanlı Dönemi 15. Yüzyıl Müzik Yazmalarında Makam Tanımları, Sınıflamaları Ve Bir Geçiş Dönemi Kuramcısı: Ladikli Mehmet Çelebi”, Uluslararası İnsan Bilimleri, 2: 796, 2011.

Neubauer, Eckhard, Safi al-Din al-Urmawi, EI, X, Leiden, 1995.

Sezikli, Ubeydullah, Abdülkadir Meragi ve Cami’ul-Elhan’ı, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.

Tekin, Hakkı, Ladikli Mehmet Çelebi ve er-Risâletü’l-Fethiyye’si, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, 1999.

Tıraşçı, Mehmet, Türk Mûsikîsi Nazariyatı Tarihi, İstanbul: Kayıhan Yayıncılık, 2017.

Uslu, Recep, Makasıdu'l-Elhan Meragi'den II. Murad'a Müziğin Maksatları, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2015.

Uygun, Mehmet Nuri, Safiyüddin Abdülmü’min Urmevî ve Kitâbü’l-Edvârı, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 1999.

Wright, Owen, The Modal System of Arab and Persian Music, Oxford, 1978.

İnternet Kaynakları

<https://islamansiklopedisi.org.tr/er-risaletus-serefiyye>

<https://islamansiklopedisi.org.tr/er-risaletus-serefiyye> , son erişim tarihi: 13.12.21018.